

Dutchness

Met Ground Zero op het puntje van Manhattan voelen we ons allemaal verwant, want daar werd de cultuur waarvan wij deel uitmaken een verschrikkelijke slag toegebracht. Zelfs de kranten in het chauvinistische Frankrijk schreven daags na de aanslag: wij zijn allemaal New Yorkers. Ook in Nederland was dit besef van verbondenheid met de plaats van de ramp sterk. Dat er in het laatste geval ook historische redenen waren om zich verwant te weten met Ground Zero lijkt daarbij geen rol te spelen. Toch was Manhattan in de zeventiende eeuw in Nederlandse handen en behield New York lang een Nederlands tintje. Tot in de negentiende eeuw werd er Nederlands gesproken in deze stad, evenals her en der in de Amerikaanse staten New York en New Jersey. Toen in december 1890 koning Willem III overleed belegde de Reformed Collegiate Church, gelegen aan 5th Avenue in hartje Manhattan, een rouwdienst, waarbij de preek in het Nederlands werd gehouden. En tot op de huidige dag wordt op de jaarlijkse bijeenkomst van de Holland Society in New York het Wilhelmus gezongen en een toast uitgebracht op koningin Beatrix.

- door George Harinck -

Dutchness

We hebben het hier niet over verse immigranten of expats, maar over geboren en getogen Amerikanen, waarvan de wieg van het voorgeslacht al sinds eeuwen in de nieuwe wereld staat. Ze zijn Amerikaan tot op het bot, maar ze koesteren hun *Dutchness*, hun connectie met de oude wereld. Het verhoogt de status in dat land zonder adel en het houdt het besef van de nieuwheid van hun wereld levend. De vraag die in dit artikel centraal staat, is hoe de volhardende aanwezigheid van *Dutchness* in het hart van de Amerikaanse cultuur te verklaren is.

De historica Firth Haring Fabend is zo'n met *Dutchness* overgoten Amerikaanse. Ze kan haar Nederlandse afkomst in eigen land traceren tot omstreeks 1630, toen haar voorvader Haring uit Hoom voet

aan wal zette in Nieuw Amsterdam en een vrouw trouwde die in Peter Stuyvesants Nieuw Amsterdam geboren was. Fabend zelf is geboren in Tappan in de staat New York, een stadje in de zeventiende eeuw gesticht door haar familieleden. Ze publiceerde in 1991 een boek over haar familie, *A Dutch Family in the Middle Colonies, 1600-1800*, dat tweemaal werd onderscheiden: met de jaarlijkse prijs van de New York State Historical Association en met de Hendricks Prize van het New Netherland Project – dat onder leiding van Charles Gehring een vertaling beoogt van de vele Nederlandse bronnen in Amerikaanse archieven over de vroege geschiedenis van de Verenigde Staten.

Toen Firth Fabend dit familieboek voltooide bleef ze met een vraag zitten. Haar *Dutchness* was voor haar altijd vanzelfsprekend geweest, maar nu ze twee eeuwen familiegeschiedenis was doorgekropen vroeg ze zich af waarom het Nederlandse element zo hardnekkig had stand gehouden in het leven van haar Amerikaanse voorgelacht. Ze ging daarom opnieuw op onderzoek uit, ditmaal in de negentiende eeuw, en kwam tot de conclusie dat de belangrijkste steunpilaar voor die aanhoudende *Dutchness* de kerk was: de Dutch Reformed Church, in 1628 in Nieuw Amsterdam gesticht. Over deze koesterfunctie van de Reformed Church gaat haar nieuwe boek, dat in april 2000 verscheen: *Zion on the Hudson. Dutch New York and New Jersey in the Age of Revivals*.

Christian Intelligencer

Fabends boek draait om drie begrippen: de Reformed Church, de Second Awakening en *Dutchness*. Alleen voor het middelste begrip kon ze terugvallen op historische publicaties. De Second Awakening is de periode van opwekking in de Verenigde Staten in het begin van de negentiende eeuw, die het land tot één grote Bible Belt maakte en het Amerikaanse volk veranderde in het meest religieuze volk van de wereld. De kenmerken van de Amerikaanse godsdienst zijn gemeenschapszin, vroomheid en perfectionisme, met als kerngebeurtenis de bekering. Uit dit evangelische geloof vloeide een zendingsdrift, sociale hervormingszin en expansiedrang voort, die door historici worden beschouwd als de bepalende krachten van de Amerikaanse geschiedenis. Het hart van de natie was de evangelische kerk. Het algemene kader voor Fabends studie naar de Reformed Church en de aanhoudende *Dutchness* in de negentiende eeuw stond dus als een huis.

Maar dat was minder het geval met de andere twee begrippen. Want wat is *Dutchness* eigenlijk? Om te beginnen waren de inwoners in de vroege Republiek vaak van verschillende nationaliteiten en bovendien voelden velen in de Nederlandse Republiek zich eerder Fries, Brabander of Hollander dan Nederlander. Door desondanks het begrip 'Dutch' te plakken op iedereen die vanuit Nederland naar de nieuwe wereld trok begingen Amerikanen dus een grove generalisering. Die Nederlanders in Amerika behoorden veelal tot de Dutch Reformed Church. Dat was een kerk in Amerika, maar die maakte deel uit van de classis Amsterdam van de Gereformeerde Kerk in de Republiek. Zo 'Dutch' als maar kan dus. Tot eind achttiende eeuw

never dies

werd in Amsterdam beslist over het beroepen van predikanten en andere kerkelijke zaken van de Reformed Church in New York en New Jersey. Maar in de kerkbanken zaten 's zondags steeds minder mensen die uit Nederland afkomstig waren. Mensen van allerlei nationaliteit sloten zich om uiteenlopende aan bij de Dutch Reformed Church: omdat het aanzien gaf, omdat de vrouw in Nederlandse kringen een relatief goede positie had, of omdat deze kerk met zijn internationale geboortepapieren – een Duitse catechismus, een Belgische belijdenis en leerregels vastgesteld op een oecumenische synode te Dordrecht – een zeker multicultureel karakter vertoonde. Vervolgens maakten de plaatselijke kerken in de zeventiende en achttiende eeuw een soms zeer uiteenlopende ontwikkeling door. *Dutchness* had in New Jersey en New York omstreeks 1800 dus nauwelijks meer een etnische of genealogische betekenis, maar werd in Amerika opnieuw gedefinieerd. Fabend omschrijft het begrip laconiek als een verbondenheid aan kenmerken die aan de Nederlandse cultuur worden toegeschreven.

Dit is een sobere, maar werkbare definitie. Het begrip *Dutchness* krijgt dan echter pas handen en voeten in een historische setting, waarin je die bepaalde kenmerken kunt vaststellen. En daarvoor moeten we zijn bij Fabends tweede onbekende begrip: de Dutch Reformed Church in de vroege negentiende eeuw. Dit is inderdaad *terra incognita*.

Firth Haring Fabend

terra incognita. Firth Fabend vertelde me dat ze er ooit bewust voor had gekozen niet verbonden te zijn aan de academische wereld, maar als free-lancer te werken. Ze is dankzij haar bekroonde eerste boek wel 'fellow' van het New Netherland Project. Maar ook dat hielp haar niet veel bij het schrijven van dit boek, want de onderzoekers van dit project zijn voornamelijk met de Nieuw-Amsterdamse periode van New York bezig, de zeventiende eeuw, met enkele uitlopers naar de achttiende. Buiten deze projectgroep hield ook niemand anders in academische kring zich met de Dutch Reformed in de vroege negentiende eeuw bezig, zo ontdekte Fabend. Natuurlijk waren er wel theologen en kerkhistorici van de Dutch Reformed Church geweest die een historisch overzicht of een detailstudie van hun kerk en haar opleiding hadden geschreven. Maar hun boeken en artikelen zijn naar de aard van het beestje nogal theologisch gericht en vooral bedoeld om het heden te verklaren.

Firth Fabend betrad dus een onbekend land, maar ze had één geluk: in 1823 begon de Reformed Church met de uitgave van een weekblad, dat na enkele jaren als titel kreeg: *The Christian Intelligencer*. Dit bleek een zeer rijke informatiebron. Van dit periodiek is op Rutgers University in New Jersey een set bewaard gebleven – wat al heel wat is in Amerika, waar bibliotheken reeds decennia lang periodieken verfilmen en vervolgens weggooien, omdat bibliothecarissen elkaar wijs maken dat het papier aan het verpulveren is. Deze *Christian Intelligencer* vormt de ruggengraat van haar boek. Door alle jaargangen van dit weekblad tot medio 1875 te lezen heeft ze zich een beeld gevormd van de Reformed Church en haar *Dutchness*. Mede met gebruikmaking van enkele andere archivalia is Firth Fabend er in geslaagd een levendig beeld te schetsen van zowel de man op de kansel als van het gemeentelid in de banken, alsook van zulke gewone dingen als de gang van het kerkelijk jaar, de begrafenisgewoonten, de toogdagen, de opvoeding, de rol van de vrouw en van de onderlinge omgang van de jeugd.

Dordrecht

De hamvraag in *Zion on the Hudson* valt in tweeën uiteen: hoe zag die *Dutchness* er uit in het Amerika van de negentiende eeuw en welke rol speelde de Reformed Church in de vormgeving ervan.

Om met het laatste punt te beginnen, het Nederlandse karakter van de Reformed Church kan met één woord worden getypeerd: Dordrecht. Na New York is dit de meest genoemde plaatsnaam in Fabends boek. In zekere zin lijken die plaatsen op elkaar. Zoals New York voor Amerika staat, zo staat Dordrecht voor Nederland; New York is het symbool voor de moderne wereld, zoals Dordrecht dat is voor het internationale calvinisme. In de *Christian Intelligencer* wemelt het van deze stad aan de Merwede. De naam Dordrecht verwijst natuurlijk naar de synode van Dordrecht van 1618-1619. Die grote synode was de protestantse tegenhanger van het concilie van Trente, met Engelse, Duitse, Zwitserse, Schotse en Nederlandse afgevaardigden (de Fransen werden door hun rooms-katholieke koning verhinderd te komen). Deze bijeenkomst was een oecumenisch hoogtepunt in de geschiedenis van het protestantisme, dat nooit

meer is geëvenaard. Door dit gezelschap werden ook de Dordtse Leerregels vastgesteld, een van de meest geprononceerde uitingen van het calvinisme. Een kerk die zich aan Dordrecht verbond liet geen twijfel inzake haar identiteit. Voor de *Dutchness* was bovendien cruciaal dat daar werd besloten tot het vervaardigen van de Statenvertaling, die in 1637 gereed kwam. De invloed van deze bijbel op de Nederlandse taal, religie en cultuur kan moeilijk overschat worden, ook niet in het Amerikaanse geval. Onder Nederlandse emigranten in Amerika gaat het Nederlands binnen enkele generaties verloren, behalve in de godsdienst. Twee eeuwen na de stichting van de Reformed Church kon je in New Jersey en New York nog elke zondag een Nederlandse Schriftlezing en een Nederlandse preek horen. De Statenbijbel was Gods Woord, ook in die zin dat Nederlands Zijn voertaal was.

Het begrip Dordrecht zou kunnen worden omschreven als de kerkelijke vorm van het woord *Dutchness*.

Maar het was meer dan een van de uitdrukkingen, het was de kern van de culturele binding met Nederland. Heel de Amerikaanse *Dutchness* hing aan die ene boekband van de Statenbijbel, aan dat ene instituut van de Reformed Church. Zonder Reformed Church zou er in de negentiende eeuw geen *Dutchness* meer geweest zijn in New York en New Jersey, zegt Fabend. De kerk was de vormgever en de instandhouder van de culturele binding met Nederland. In de jaren tachtig verscheen ook de *New Amsterdam Gazette*, met als doel de *Dutchness* in stand te houden. Maar dit blad had geen band met het kerkelijk instituut en verdween na enkele jaren weer van het toneel; de culturele betekenis van de kerk was toen nog groot.

Die kerk was dus cruciaal, ook al telde ze maar zo'n honderdduizend leden. Maar wat gebeurt er met die *Dutchness* als die kerk van karakter gaat veranderen? Aan de beantwoording van deze vraag is het belangrijkste deel van Fabends boek gewijd en daar ligt ook haar meest originele bijdrage aan het historisch onderzoek. De interne aanleiding voor de verandering van de Reformed Church lag in de kerkscheuring van 1822, toen een aantal calvinisten de kerk verliet omdat deze niet optrad tegen afwijkingen van de leer van Dordrecht. Aan deze breuk wordt in de bestaande literatuur weinig belang gehecht, maar Fabend laat de kerkhistorici zien dat ze hier een vergissing maken. Meer dan 10 procent van de predikanten verliet de kerk en bijna een derde van de gemeenten werd in minder of meerdere mate getroffen door

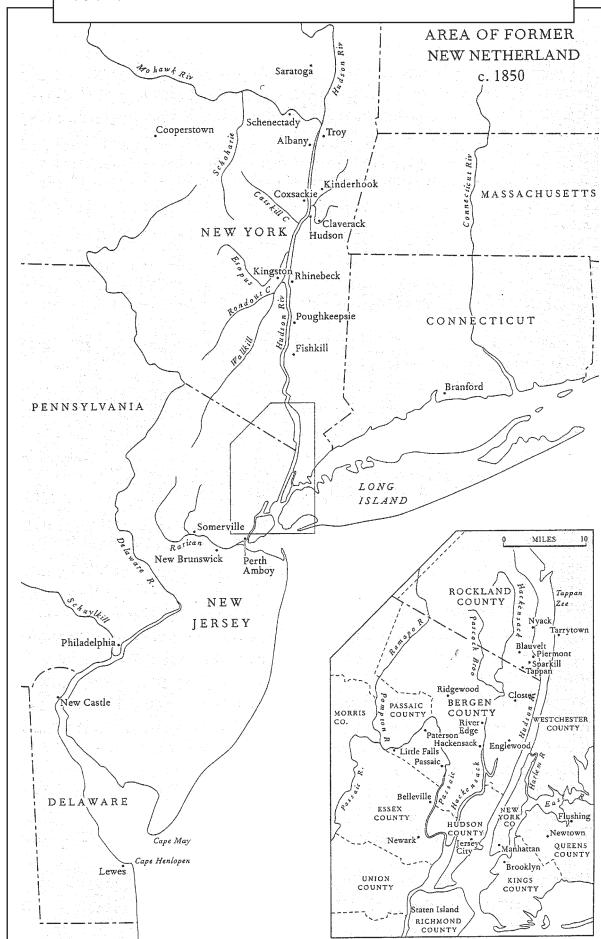
deze uittocht van calvinisten. Zij verenigden zich in de True Reformed Dutch Church. Dat kerkgenootschap mag verder niet van groot belang zijn geweest in de Amerikaanse geschiedenis, maar samen met een tweede afscheiding – toen Nederlandse emigranten in 1857 de Christian Reformed Church stichtten – leidde deze uittocht tot het verlies van het calvinistische karakter van de Reformed Church.

Deze scheuring zou tot het definitieve verval van de Reformed Church hebben kunnen leiden, ware het niet dat de kerk actie ondernam om dit te voorkomen. Ze startte zondagsscholen, een initiatief dat de kerk binnenleidde in de Amerikaanse wereld van het evangelisatiewerk, de *Christian Intelligencer* met zijn nieuwsrubrieken verscheen, zodat de meest afgelegen gereformeerde gemeenschappen in aanraking kwamen met de Amerikaanse cultuur en de predikanten gingen deelnemen aan interkerkelijk protestantse activiteiten ter verheffing van het volk, die de motor werden voor grote sociale veranderingen in Amerika.

Negentiende-eeuws Amerika wordt niet getypeerd door de cheyenne die een kudde buffels opjaagt, ook niet door de miljoenen immigranten die Amerika bevolkten; het wordt getypeerd door de gedreven evangelieprediker, die een kolkende menigte opwekt nu zijn zonden te belijden en zich te bekeren. Ziehier de externe factor die de Reformed Church veranderde: de Dutch Reformed Church begon zich te voegen in deze Amerikaanse religieuze cultuur.

Het laat zich raden dat dit proces in een vanouds aan Dordrecht gehechte kerk spanningen opleverde. De bekeringen bijvoorbeeld, een vast onderdeel van de evangelische beweging in de vroege negentiende eeuw, leidde tot verdeelde reacties. Charles G. Finney maakte opwekkingen populair: emotionele bijeenkomsten, waarin iedereen mocht participeren, met ruimte voor spontaan gebed, ook voor vrouwen en met de aandrang tot bekering. Veel gereformeerden waren geschokt over dit georganiseerde en gemanipuleerde bekerings-carnaval, dat dagen kon duren en waarop mensen buiten zinnen raakten, maar het ging er bij het publiek in als koek. Als de Reformed Church wilde overleven, moest ze aan de vraag voldoen. En zie, in de Reformed Church van Harlingen, New Jersey, vond in 1831 een opwekking plaats. Voorheen onverschilligen binnen en buiten de gemeente vroegen zich onder tranen af hoe ze gered konden worden van het verderf, dagelijks werden drukbezochte kerkdien-

Gebied van voormalig Nieuw Nederland, omstreeks 1850. Er waren toen 282 Reformed Dutch Churches in New York en New Jersey, met ongeveer 110.000 leden.

sten belegd, overal in het dorp kwamen gebedsgroepen bijeen, kerkgrenzen deden er niet toe. Heel Harlingen was geestelijk *on the move*, velen bekeerden zich en het kerkelijk leven ter plaatse kreeg een injectie voor jaren. Het duurde niet lang of opwekkingen waren geaccepteerd in de Reformed Church. En zo ging het ook met het zondagsschoolwerk, waartegen aanvankelijk werd geprotesteerd als ondermijning van de ouderlijke verantwoordelijkheid en van de catechisatie, met de visitaties – een jaarlijkse lokale happening waarin alle kerken participeerden en waarbij de predikanten van kerk tot kerk meermalen per dag rondpreekten en met de inschakeling van vrouwen in onderwijs en zending, *to make this world a better place*; zij breidden daarmee hun actieradius van het huisgezin uit naar de samenleving. Steeds bleek de vitale en snel groeiende evangelische cultuur aantrekkelijker dan de buitenlandse, etnische en eng-kerkelijke band aan Dordt.

Dutchness-offensief

Duidelijk is dat de Reformed Church zijn gereformeerde karakter verloor, niet aan het modernisme, zoals in Nederland in die tijd het geval was, maar aan de evangelische beweging. De vraag is nu wat er met de *Dutchness* gebeurde. Omdat de kerk trachtte zijn stugge calvinisme voor een soepel methodisme in te ruilen, werd de *Dutchness* van de Reformed Church natuurlijk teruggedrongen: weg met Dordrecht! In plaats daarvan kreeg deze geleidelijk een ander en geprononceerd karakter. Het typisch Amerikaanse proces van de *melting pot*, waarbij individuen afstand doen van hun verschillende etnische, religieuze en raciale kenmerken om een nieuwe, Amerikaanse identiteit te verkrijgen, had ook een keerzijde: in verzet tegen die *melting pot* beschermen individuen hun nationale herkomst, religieuze en culturele achtergrond en koesteren hun identiteit en persoonlijk verleden. De leerstellige *Dutchness* van de gereformeerde theologie maakte plaats voor een *Dutchness* van een cultureel karakter. Firth Fabend geeft van dit laatste proces twee mooie voorbeelden in *Zion on the Hudson*.

Het typisch Nederlandse feest van Sinterklaas werd in 1625 niet in Nieuw Amsterdam geïmporteerd en is in de Verenigde Staten nooit gevierd. Tot in de negentiende eeuw. Toen werd het Sinterklaasfeest – nu Santa Claus geheten – weer uitgevonden als onderdeel van een *Dutchness*-offensief. In een poging die *Dutchness* diep te wortelen wordt de herkomst van het feest tegenwoordig zelfs teruggeprojecteerd: in Bergen, New Jersey, wordt jaarlijks een achttiende-eeuwse intocht van Santa Claus uitgebeeld, hoewel het stadje in werkelijkheid voor 1804 nooit een Santa Claus heeft gezien.

Het andere voorbeeld betreft het Nederlandse aandeel in de vroegste geschiedenis van de Verenigde Staten. Tot in de negentiende eeuw werd ook door de Dutch Reformed algemeen aanvaard dat het de Engelsen waren die met hun religieuze opvattingen het zaad van de politieke vrijheid in de nieuwe wereld hadden gezaaid. In het spoor van de evangelischen ging de Dutch Reformed Church na 1800 ook bijeenkomsten beleggen op Independence Day. Het werd een soort slotfeest van het kerkelijk jaar (daarna werd de kerk een maand of twee gesloten in verband met de vakantie en de grote schoonmaak; van zo'n rustperiode hadden Dordtse gereformeerden nog nooit van gehoord), met parades, vuurwerk en een stichtelijk woord: een typisch vertoon van de Amerikaanse *civil religion*. Als

bewijs van hun amerikanisering vierden de Dutch Reformed op de vierde juli het feest van de politieke en religieuze vrijheid hard mee. Maar toen in de negentiende eeuw de Engelse cultuur in New York en New Jersey geprononceerder werd, kwamen de Reformed Dutch in het geweer. Ze lieten zich niet uit de geschiedenis wegschrijven. De *Christian Intelligencer* reageerde verbolgen op Yankee-auteurs die zich erop beroemden dat hun voorvaders de religieuze en politieke vrijheid te hebben geplant in Amerika: het waren armzalige kopiïsten van gewoonten, wetten en instellingen die in Nederland al hadden bestaan, lang voor de Engelsen ervan droomden. Bij het oppoetsen van de Nederlandse aandeel in het Amerikaanse vrijheidsidee speelden de Pilgrim Fathers een sleutelrol. In de *Christian Intelligencer* struikelt men haast over deze religieuze vluchtelingen, die verdreven (!) uit Engeland tijdelijk in Leiden onderdak vonden en vanuit Delfshaven uitvoeren naar Amerika. De Dutch Reformed predikant William Eliot Griffis schreef rond de eeuwwisseling met vaardige pen een handvol boeken, die tot doel hadden het Nederlandse aandeel in Amerika's vrijheid te onderstrepen. Hij was nauw betrokken bij de onthulling van een gedenksteen aan de Leidse Pieterskerk, ter ere van de leider van de Pilgrims, John Robinson.

Wat we dus aan het einde van de negentiende eeuw zien is dat de Dutch Reformed Church in zijn optreden een typische Amerikaanse evangelische kerk is geworden, maar dat de *Dutchness* in New Jersey bloeit als vanouds. Ja, misschien wel als nooit tevoren, want hoe anders valt het te verklaren dat de Dutch Reformed in het krijt traden voor hun 'broedervolk', de Zuidafrikaanse Boeren die rond 1900 in een oorlog met Engeland waren verwickeld? Of wat anders te denken van de cultivering van de culturele *Dutchness* in die dagen? Dit wordt mooi geïllustreerd in het boek *Holland Mania. The Unknown Dutch Period in American Art and Culture* (1998) van Annette Stott. Zij beschrijft hoe er rond 1900 in Amerikaanse artistieke kringen een ware Holland-gekte heerste, toegespitst op schilderkunst en klederdrachten.

De betekenis van de Reformed Church voor het in stand houden van deze *Dutchness* was toen echter al sterk afgenomen en spoedig ging de kerk op in de evangelische cultuur van *mainstream* Amerika. De Collegiate Reformed Church aan 5th Avenue op Manhattan staat al lang niet meer bekend vanwege zijn prediking in de geest van Dordt. Voor de deur staat een standbeeld voor Vincent Norman Peale, die in deze kerk jarenlang zijn invloedrijke Amerikaans-evangelische boodschap van 'positive thinking' predikte. Maar tot op de huidige dag is er in New York en New Jersey een groep Amerikanen die zich onderling verwant voelen door hun *Dutchness*. Die culturele verbondenheid wordt niet meer gevoeld en in stand gehouden door de kerk, zoals in de negentiende eeuw het geval was, maar door eigentijdse historische, genealogische, patriotistische en culturele organisaties, zoals de prestigieuze Holland Society in New York. *Dutchness never dies*. In het hart van multicultureel New York zal dus nog jaren klinken: 'Wilhelmus van Nassouwe, ben ik van Duitsen bloed'.

Dr. G. Harinck is verbonden aan het Historisch Documentatiecentrum van de VU.